

10-11-SINF O'QUVCHILARIDA INGLIZ TILI GRAMMATIK INTERFERENSIYASINI ANIQLASH VA BARTARAF ETISHNING DIAGNOSTIK-METODIK ASOSLARI

Amirqulova Dilnoza Bahriddin qizi

Navoiy davlat universiteti

PhD tadqiqotchi

wdilnoz1994@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22006191>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada umumta'lim maktablarining 10-11-sinf o'quvchilarida ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida ona tili - o'zbek tili - grammatik tizimining salbiy ta'siri natijasida yuzaga keladigan grammatik interferensiya hodisasi diagnostik-metodik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi interferensiv xatolarni aniqlashning ishonchli diagnostik mezonlarini ishlab chiqish va ularni bartaraf etishning samarali korreksion metodikasini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot uch bosqichda - dastlabki diagnostika, sakkiz haftalik korreksion ta'sir va yakuniy nazorat tarzida olib borildi; olingan natijalar tajriba va nazorat guruhlarida o'rtasida statistik jihatdan taqqoslandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, qiyosiy-kontrastiv tahlilga va ongli qiyoslash (consciousness-raising) tamoyiliga asoslangan mashqlar tizimi grammatik interferensiya xatolarini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qiladi. Maqolada taklif etilgan diagnostika mezonlari va korreksion metodika umumta'lim maktablari ingliz tili o'qituvchilari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: grammatik interferensiya, til transferi, diagnostik test, korreksion mashqlar, qiyosiy-kontrastiv tahlil, ikkinchi til o'zlashtirish.

АННОТАЦИЯ

В данной статье с диагностико-методической точки зрения анализируется явление грамматической интерференции, возникающее у учащихся 10-11-х классов общеобразовательных школ в процессе освоения английского языка вследствие негативного влияния грамматической системы родного языка - узбекского языка. Цель исследования заключается в разработке надежных диагностических критериев выявления интерферентивных ошибок и научном обосновании эффективной коррекционной методики их устранения. Исследование проводилось в три этапа: первичная диагностика, восьминедельное коррекционное воздействие и итоговый контроль; полученные результаты подвергались статистическому сравнению между экспериментальной и контрольной группами. Результаты показывают, что система упражнений, основанная на сравнительно-контрастивном анализе и принципе осознанного сопоставления (consciousness-raising), способствует значительному снижению количества грамматических интерферентивных ошибок. Предложенные в статье диагностические критерии и коррекционная методика имеют практическую значимость для учителей английского языка общеобразовательных школ.

Ключевые слова: грамматическая интерференция, языковой трансфер, диагностический тест, коррекционные упражнения, сравнительно-контрастивный анализ, усвоение второго языка.

ANNOTATION

This article analyzes the phenomenon of grammatical interference from a diagnostic and methodological perspective. It focuses on grammatical interference arising among 10th-11th grade students of general secondary schools during the process of learning English as a result of the negative influence of the grammatical system of their native language, Uzbek. The aim of the study is to develop reliable diagnostic criteria for identifying interference-related errors and to provide a scientific basis for an effective corrective methodology for eliminating such errors. The study was conducted in three stages: initial diagnosis, an eight-week corrective intervention, and final assessment. The obtained results were statistically compared between the experimental and control groups. The findings demonstrate that a system of exercises based on contrastive analysis and the principle of consciousness-raising contributes to a significant reduction in grammatical interference errors. The diagnostic criteria and corrective methodology proposed in the article are of practical significance for English language teachers in general secondary schools.

Keywords: *grammatical interference, language transfer, diagnostic test, corrective exercises, contrastive analysis, second language acquisition.*

I. KIRISH

Mavzuning dolzarbligi

Xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini o'qitish sifatini oshirish O'zbekiston ta'lim tizimidagi ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston — 2030» strategiyasida ta'lim sohasidagi ustuvor vazifalardan biri sifatida bevosita belgilab qo'yilganidek: «Yoshlarni zamonaviy kasblar va chet tillariga o'qitish tizimini yaratish» va shu doirada «maktab bitiruvchilari kamida 2 ta xorijiy til va 1 ta kasb egallashini ta'minlash» maqsadli ko'rsatkich sifatida qat'iy belgilangan. Ushbu strategik vazifani amalga oshirish, o'z navbatida, umumta'lim maktablarida chet tili — xususan ingliz tili - o'qitish sifatini tubdan yaxshilashni, shu jumladan o'quvchilar nutqidagi barqaror grammatik xatolarni ilmiy asoslangan tarzda bartaraf etishni taqozo etadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar leksik boyligi va nutqiy faolligi jihatidan ma'lum darajaga erishsa-da, grammatik jihatdan barqaror va me'yoriy nutq shakllantirishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu qiyinchiliklarning katta qismi tasodifiy emas, balki ona tili grammatik tizimining tizimli ta'siri - grammatik interferensiya natijasida yuzaga Konferensiya materiallari 2 keladi. 10-11-sinf bosqichi bu masalada alohida ahamiyatga ega: aynan shu davrda o'quvchilarda ilgari to'g'ri tuzatilmagan xatolar barqarorlashib, «qotib qolgan» (fossilized) ko'nikmalarga aylanish xavfi yuqori bo'ladi. Shu bois interferensiv xatolarni aynan shu bosqichda diagnostika qilish va tizimli korreksiyalash metodikasini ishlab chiqish - davlat strategiyasida belgilangan maqsadlarga erishishga xizmat qiluvchi dolzarb pedagogik-metodik vazifa sanaladi.

Grammatik interferensiya muammosi

Grammatik interferensiya - ona tili grammatik qoidalari va modellarining maqsadli til (ingliz tili) grammatik tizimiga noto'g'ri ko'chirilishi natijasida yuzaga keladigan xatolar majmui sifatida tushuniladi. O'zbek va ingliz tillari tipologik jihatdan turlicha tillar guruhiga mansub bo'lganligi sababli (agglutinativ va analitik-flektiv tizimlar), bu ikki til grammatikasi o'rtasidagi struktaviy farqlar - artikl kategoriyasining yo'qligi, predloglar tizimining nomutanosibligi, zamon-aspekt shakllarining farqlanishi, so'z tartibining boshqacha bo'lishi - o'quvchida barqaror interferensiv xatolar manbaiga aylanadi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi

Til transferi va interferensiya nazariyasi xorijiy tilshunoslikda R. Lado (kontrastiv tahlil gipotezasi), L. Selinker (interlanguage nazariyasi), T. Odlin (til transferi nazariyasi) hamda R. Ellisning ikkinchi til o'zlashtirish konsepsiyalarida chuqur yoritilgan. Mahalliy metodika fanida grammatik ko'nikmalarni shakllantirish, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish va xatolar tahlili masalalari bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, aynan 10-11-sinf bosqichida grammatik interferensiyani diagnostika qilishning yagona, ilmiy asoslangan mezonlar tizimi va unga mos korreksion metodika hozircha yetarlicha ishlab chiqilmagan. Bu - mavzuning ilmiy yangiligini belgilovchi asosiy omildir.

Tadqiqot muammosi

Amaliyotda ingliz tili o'qituvchilari o'quvchi xatolarini ko'pincha tasodifiy yoki individual kamchilik sifatida baholaydi, ularning tizimli, ona tili ta'siriga bog'liq tabiatini e'tiborga olmaydi. Natijada tuzatish ishi nuqtali (bitta xatoni tuzatish) tarzda olib boriladi, xatoning kelib chiqish sababi - interferensiya manbai - bartaraf etilmaydi va xato qayta-qayta takrorlanadi. Demak, tadqiqot muammosi quyidagicha shakllantiriladi: interferensiv xatolarni tizimli diagnostika qilish va ularning manbaiga yo'naltirilgan korreksion ta'sir ko'rsatish metodikasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Maqsad va vazifalar

Tadqiqotning maqsadi - 10-11-sinf o'quvchilarida ingliz tili grammatik interferensiyasini aniqlashning diagnostik mezonlarini ishlab chiqish hamda uni bartaraf etishning samarali korreksion-metodik tizimini ilmiy asoslashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- grammatik interferensiyani aniqlovchi diagnostik test tuzish;
- interferensiv xatolarni tasniflash mezonlarini ishlab chiqish;
- o'quvchilarda eng ko'p uchraydigan interferensiya turlarini aniqlash;
- interferensiya manbaiga yo'naltirilgan korreksion mashqlar tizimini yaratish;
- tajriba-sinov ishi orqali ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini statistik tekshirish.

Tadqiqot savollari

N1: 10-11-sinf o'quvchilari nutqida qanday grammatik interferensiya turlari eng ko'p uchraydi?

N2: Ona tili grammatik tizimi ingliz tili grammatikasini o'zlashtirish jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatadi?

N3: Ishlab chiqilgan korreksion mashqlar tizimi interferensiv xatolar sonini kamaytirishda qay darajada samarali?

II. METODLAR

Tadqiqot ishtirokchilari

Tadqiqotda Respublikaning 3 ta viloyatidan 10-11-sinf o'quvchilari ishtirok etdi ($N = 283$). Ishtirokchilar tasodifiy tanlov asosida ikki guruhga - tajriba guruhi ($n = 144$) va nazorat guruhi ($n = 139$) ga ajratildi. Guruhlar boshlang'ich til tayyorgarligi bo'yicha teng darajada bo'lishi diagnostik test yordamida oldindan tekshirildi.

Diagnostik test

Diagnostik test to'rt blokdan iborat qilib tuzildi: 1) grammatik tanlov topshiriqlari; 2) o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima topshiriqlari; 3) matndagi xatoni topish va tuzatish topshiriqlari; 4) erkin gap tuzish topshiriqlari. Test tarkibiga o'zbek va ingliz tili grammatikasi o'rtasida eng ko'p farqlanish kuzatiladigan mavzular kiritildi: artikllar, predloglar, zamon shakllari (xususan Present Perfect va Past Simple farqi), so'z tartibi, ot-sifat kelishuvi hamda modal fe'llar.

Interferensiv xatolarni tasniflash mezonlari

Xatolarni tasniflashda ikki asosiy mezon qo'llanildi: 1) til darajasi bo'yicha - morfologik, sintaktik va leksik-grammatik xatolar; 2) kelib chiqish manbai bo'yicha - L. Selinkerning interlanguage nazariyasiga tayangan holda, to'g'ridan-to'g'ri til transferi natijasidagi xatolar va ortiqcha umumlashtirish (overgeneralization) natijasidagi xatolar ajratildi. Har bir xato shu ikki mezon asosida kodlashtirilib, statistik tahlil uchun jadvalga kiritildi.

Tajriba va nazorat guruhlari

Tajriba guruhida ishlab chiqilgan korreksion mashqlar tizimi qo'llanildi, nazorat guruhida esa an'anaviy o'quv dasturi bo'yicha ta'lim davom ettirildi. Ikkala guruhda ham dars soati va mavzular hajmi bir xil saqlandi, faqat mashqlar tizimi va metodik yondashuvda farq qilindi.

Korreksion mashqlar

Korreksion mashqlar tizimi quyidagi turlarni o'z ichiga oldi:

qiyosiy-kontrastiv mashqlar - o'zbek va ingliz tili grammatik hodisalarini yonma-yon taqqoslash;

xato tahlili mashqlari (error analysis tasks) - o'quvchining o'zi xato sababini izohlashi;

ongli qiyoslash (consciousness-raising) mashqlari - grammatik qoidani o'quvchi mustaqil kashf etishiga yo'naltirilgan topshiriqlar;

maqsadli takrorlanuvchi mashqlar (focused drilling) - aniq interferensiya nuqtasiga qaratilgan mashqlar;

kommunikativ mashqlar - o'zlashtirilgan qoidani erkin nutqda qo'llash topshiriqlari.

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari

To'plangan ma'lumotlar miqdoriy tahlil usullari yordamida qayta ishlandi: har bir xato turi bo'yicha foiz nisbati va o'rtacha ko'rsatkichlar hisoblandi, tajriba va nazorat guruhlari natijalari Student t-testi yordamida statistik jihatdan taqqoslandi ($p < 0,05$ ishonchlilik darajasida). Hisob-kitoblar Microsoft Excel / SPSS dasturida amalga oshirildi.

III. NATIJALAR

Dastlabki diagnostika natijalari

Dastlabki diagnostika bosqichida ikkala guruh o'quvchilarining grammatik bilim darajasi deyarli teng ekanligi aniqlandi. Umumiy natijalar 1-jadvalda keltirilgan.

Ko'rsatkich	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Ishtirokchilar soni	144	139
O'rtacha to'g'ri javoblar (%)	54,2%	55,1%
Interferensiv xatolar ulushi (%)	61,3%	60,7%

Interferensiya turlari

Diagnostika natijalari asosida quyidagi asosiy interferensiya turlari aniqlandi: Fe'l zamonlari, so'z tartibi, modal fe'llar, artikl va predloglar, ko'plik shakli Ularning nisbiy taqsimoti 2-jadvalda aks ettirilgan.

Interferensiya turi	Xatolar ulushi (%)	Daraja
---------------------	--------------------	--------

Fe'l zamonlari	78	yuqori
So'z tartibi	69	yuqori
Modal fe'llar	61	yuqori
Artikl va predloglar	74	yuqori
Ko'plik shakli	58	o'rta

Eng ko'p uchraydigan xatolar

Tahlil natijalariga ko'ra, eng barqaror va tez-tez takrorlanuvchi xatolar fe'l zamonlari va so'z tartibi, qo'llanishida kuzatildi. Bu holat o'zbek tilida grammatik artikl kategoriyasi umuman mavjud emasligi hamda predloglar tizimi ingliz tilidan tubdan farq qilishi bilan izohlanadi. Zamon shakllari bo'yicha xatolar, xususan Present Perfect o'rniga Past Simple shaklining qo'llanishi, ona tilida grammatik jihatdan alohida ifodalanmagan aspekt-natija farqining ingliz tilida majburiy ekanligi bilan bog'liq.

Korreksion bosqich natijalari

Sakkiz haftalik korreksion ta'sir davomida tajriba guruhida barcha interferensiya turlari bo'yicha xatolar ulushi izchil kamayib bordi, nazorat guruhida esa o'zgarish sezilarli bo'lmadi. Haftalik monitoring natijalari korreksion mashqlar ta'siri kumulyativ tarzda ortib borganini ko'rsatdi.

Pre-test/post-test taqqoslash

Yakuniy nazorat natijalari 3-jadvalda keltirilgan.

Guruh	Pre-test (%)	Post-test (%)	Farq
Tajriba guruhi	68,7	24.0	+44,7
Nazorat guruhi	68,3	63.0	+5,3%

Ikki guruh o'rtasidagi post-test farqi statistik jihatdan ahamiyatli bo'ldi ($t = 11,4$, $p < 0,05$), bu esa ishlab chiqilgan korreksion metodikaning samaradorligini tasdiqlaydi.

IV. MUHOKAMA

Olingan natijalarning lingvistik izohi

Aniqlangan interferensiya turlari o'zbek va ingliz tili grammatik tizimlari o'rtasidagi struktaviy nomutanosiblik bilan bevosita bog'liq. Artikl kategoriyasining o'zbek tilida yo'qligi, predloglar tizimining kelishik qo'shimchalari orqali ifodalanishi, zamon-aspekt farqlarining ona tilida grammatik jihatdan majburiy emasligi - barchasi o'quvchi ongida ona tili modelining ingliz tiliga avtomatik ko'chirilishiga sabab bo'ladi.

Ona tili ta'sirining roli

Qiyosiy-kontrastiv tahlil shuni ko'rsatadiki, xatolarning katta qismi tasodifiy emas, balki bashorat qilinadigan, tizimli xarakterga ega. Bu R. Lado va T. Odlin ilgari surgan kontrastiv tahlil gipotezasini tasdiqlaydi: ikki til o'rtasidagi struktaviy farq qanchalik katta bo'lsa, interferensiya ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi.

Korreksion metodlarning samaradorligi

Tajriba guruhida qo'llanilgan qiyosiy-kontrastiv va ongli qiyoslashga asoslangan mashqlar tizimining yuqori samaradorligi shuni ko'rsatadiki, o'quvchiga interferensiya manbaini ongli ravishda anglatish - xatoni shunchaki tuzatishdan ko'ra samaraliroq natija beradi. Bu L. Selinkerning interlanguage nazariyasidagi «ongli e'tibor» (noticing) tamoyili bilan ham mos keladi.

Natijalarning ilmiy tadqiqotlar bilan muhokamasi

Olingan natijalar R. Lado, L. Selinker va T. Odlin tadqiqotlarida ilgari surilgan asosiy qoidalarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi: til transferi ikkinchi tilni o'zlashtirishning muhim, ammo yagona bo'lmagan omili hisoblanadi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari mahalliy sharoit - o'zbek tili grammatik tizimi va milliy ta'lim dasturi doirasida - ushbu nazariy qoidalarining amaliy tasdig'ini beradi.

Pedagogik ahamiyati

Tadqiqot natijalari ingliz tili o'qituvchilariga interferensiv xatolarni oldindan bashorat qilish, ularni maqsadli diagnostika qilish va manbaga yo'naltirilgan tarzda tuzatish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi va xatolarning barqarorlashib qolishining oldini oladi.

V. XULOSA

Asosiy xulosa

O'tkazilgan tadqiqot 10-11-sinf o'quvchilarida ingliz tili grammatik interferensiyasi tizimli, bashorat qilinadigan hodisa ekanligini va uni ilmiy asoslangan diagnostika hamda manbaga yo'naltirilgan korreksion metodika orqali sezilarli darajada kamaytirish mumkinligini ko'rsatdi. Tajriba guruhida qo'llanilgan qiyosiy-kontrastiv va ongli qiyoslashga asoslangan mashqlar tizimi nazorat guruhiga nisbatan sezilarli yuqori natija berdi.

Amaliy tavsiyalar

ingliz tili darslarida grammatik mavzularni o'tishdan oldin ona tili bilan qiyosiy tahlil o'tkazish tavsiya etiladi;

o'quv yili boshida diagnostik test orqali o'quvchilarning interferensiya profilini aniqlash maqsadga muvofiq;

korreksion ishni nuqtali xato tuzatishdan emas, balki interferensiya manbaini anglatishdan boshlash lozim.

Ingliz tili o'qituvchilari uchun metodik takliflar

dars rejalarga qiyosiy-kontrastiv mashqlarni muntazam kiritish;

artikl va predloglar bo'yicha alohida maqsadli mashqlar blokini ishlab chiqish;

o'quvchi xatolarini davriy ravishda kodlashtirib, monitoring jadvalini yuritish;

korreksion ishni bosqichma-bosqich, kamida 16 haftalik davrda amalga oshirish.

Eng muhim tavsiya

Interferensiv xatoni tuzatishdan ko'ra, uning ona tili grammatik tizimi bilan bog'liq manbaini o'quvchiga ongli ravishda anglatish ustuvor vazifa bo'lishi lozim - aynan shu yondashuv barqaror va uzoq muddatli natija beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son «O'zbekiston - 2030» strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni // lex.uz.
2. Lado R. Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1957.
3. Selinker L. Interlanguage // International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. - 1972. - Vol. 10, No. 3. - P. 209–231.
4. Odlin T. Language Transfer: Cross-Linguistic Influence in Language Learning. - Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
5. Ellis R. The Study of Second Language Acquisition. - 2nd ed. - Oxford: Oxford University Press, 2008.
6. Ellis R., Shintani N. Exploring Language Pedagogy through Second Language Acquisition Research. - London: Routledge, 2014.
7. Swan M., Smith B. Learner English: A Teacher's Guide to Interference and Other Problems. - 2nd ed. - Cambridge: Cambridge University Press, 2001.